

Uchwała z dnia 2 sierpnia 2006 r., III CZP 46/06

Sędzia SN Tadeusz Wiśniewski (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SN Maria Grzelka

Sędzia SN Krzysztof Pietrzykowski

Sąd Najwyższy w sprawie z wniosku Stefana Z., Stefana Z., syna Stefana, Olgi S., Jadwigi K., Marka Z., Ewy G. przy uczestnictwie Eugeniusza S. i Emilii S. o zasiedzenie nieruchomości, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 19 lipca 2006 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Nowym Sączu postanowieniem z dnia 8 lutego 2006 r.:

"Czy rozpoznanie przez Sąd Rejonowy skargi o wznowienie postępowania opartej na podstawie wymienionej w art. 403 k.p.c., w sytuacji gdy w sprawie, której wznowienie dotyczy Sąd Okręgowy oddalił apelację, tj. z naruszeniem art. 405 k.p.c., stanowi przesłankę nieważności postępowania?"

podjął uchwałę:

Nieważność postępowania przewidziana w art. 379 pkt 6 k.p.c. zachodzi także wtedy, gdy sąd rejonowy orzekł o odrzuceniu skargi o wznowienie postępowania wniesionej na podstawie art. 403 § 1 pkt 1 k.p.c. w sprawie, w której sąd okręgowy oddalił apelację.

Uzasadnienie

Przedstawione Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne wyłoniło się przy rozpoznawaniu zażalenia skarżących na postanowienie Sądu Rejonowego w Nowym Targu, którym odrzucono – opartą na podstawie art. 403 § 1 pkt 1 k.p.c. – skargę o wznowienie postępowania zakończonego oddaleniem apelacji przez Sąd drugiej instancji.

Sąd Okręgowy powziął wątpliwość, czy naruszenie art. 405 k.p.c., polegające na orzekaniu w sprawie o wznowienie postępowania przez sąd rzeczowo niewłaściwy, prowadzi do nieważności postępowania przewidzianej w art. 379 pkt 6

k.p.c. Niezależnie od tej kwestii, Sąd Okręgowy zwrócił uwagę, że w sprawie pojawia się też wątpliwość, czy nie zachodzi nieważność postępowania, o której mowa w art. 379 pkt 4 k.p.c., albowiem co do skargi o wznowienie postępowania orzekał sąd rejonowy w składzie jednego sędziego, podczas gdy sąd okręgowy orzekałby w składzie trzech sędziów.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Rozpatrywane zagadnienie prawne podlega rozstrzygnięciu tylko przy założeniu, że sąd drugiej instancji, który oddalił apelację, jest sądem orzekającym co do istoty sprawy w rozumieniu art. 405 zdanie drugie k.p.c. Takie właśnie stanowisko zajął Sąd Najwyższy m.in. w uchwale z dnia 13 stycznia 2005 r., III CZP 77/04 (OSNCP 2005, nr 12, poz. 200), które podziela Sąd Najwyższy w niniejszym składzie.

Nie może budzić wątpliwości, że nieważność postępowania jest najdalej idącą sankcją naruszenia przepisów prawa procesowego w toku rozpoznawania sprawy. Wagę zawartych w kodeksie postępowania cywilnego unormowań związanych z nieważnością postępowania wzmacnia okoliczność, że jej przyczyny nie tylko wiążą się z gwarancjami procesowymi stron, lecz także kształtują podstawowe standardy należytego postępowania. Prawidłowa wykładnia art. 379 k.p.c. ma więc dla praktyki istotne znaczenie.

Określając w art. 379 pkt 6 k.p.c. przesłankę nieważności postępowania ze względu na naruszenie właściwości sądu, ustawodawca przyjął, że nieważność ma miejsce, jeżeli sąd rejonowy orzekał w sprawie, w której sąd okręgowy jest właściwy bez względu na wartość przedmiotu sprawy. Przepis ten, wprowadzony w 1996 r. do kodeksu postępowania cywilnego wraz z instytucją apelacji i kasacji (obecnie skargi kasacyjnej), nawiązuje do pierwotnego ujęcia redakcyjnego art. 369 pkt 6 k.p.c., stanowiącego, że nieważność postępowania zachodzi, jeżeli sąd powiatowy orzekł w sprawie, w której sąd wojewódzki jest właściwy bez względu na wartość przedmiotu sporu. W ówczesnym stanie prawnym wskazana przyczyna nieważności postępowania była jedną z podstaw rewizji. Tak więc zarówno w art. 369 pkt 6, jak i w art. 379 pkt 6 k.p.c. wśród przyczyn nieważności postępowania wyszczególniony został tylko jeden wypadek naruszenia właściwości sądu, mianowicie właściwości rzeczowej niezwiązanej z kryterium wartości przedmiotu sprawy (sporu). Trzeba podkreślić, że w doktrynie trafnie stwierdzono, iż skoro właściwość rzeczowa polega na podziale spraw pomiędzy sądy różnego rzędu,

rozpoznające sprawy w pierwszej instancji, to mamy z nią do czynienia jedynie wówczas, gdy w danym systemie organizacji wymiaru sprawiedliwości i prawa procesowego rozpoznawanie spraw w pierwszej instancji przekazano dwóm lub więcej rodzajom sądów różnego rzędu; istnieje konieczność podziału kompetencji pomiędzy tymi sądami. Zagadnienie właściwości rzeczowej nie powstaje i nie wymaga ustawowego uregulowania w tych porządkach normatywnych, które realizują zasadę jednolitego sądu pierwszej instancji. (...)

Zgodnie z art. 405 k.p.c., do wznowienia postępowania z przyczyn nieważności oraz na podstawie przewidzianej w art. 401¹ k.p.c. właściwy jest sąd, który wydał zaskarżone orzeczenie, a jeżeli zaskarżono orzeczenia sądów różnych instancji, właściwy jest sąd instancji wyższej. Do wznowienia postępowania na innej podstawie właściwy jest sąd, który ostatnio orzekł co do istoty sprawy. Przepis ten określa więc ogólne reguły ustalania właściwości sądu do wznowienia postępowania w odniesieniu do wszystkich podstaw wznowienia, a więc z przyczyn nieważności, z przyczyny przewidzianej w art. 401¹ k.p.c. i z przyczyn restytucyjnych.

Regulacja problematyki właściwości sądu w związku z instytucją wznowienia postępowania była przedmiotem licznych wypowiedzi doktryny i orzecznictwa, rozważana była jednak głównie z punktu widzenia sposobu ustalania właściwości do wznowienia postępowania. Nie ma natomiast szerszych wypowiedzi dotyczących problemu skutków naruszenia przepisów normujących właściwość do wznowienia postępowania. Zgodnie wyraża się jedynie pogląd, że właściwość sądu do wznowienia postępowania ma charakter właściwości wyłącznej, stąd też nie może być zmieniona przez strony w drodze umowy (zob. np. wydane pod rządem art. 447 d.k.p.c. orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 31 października 1935 r., C.II. 1710/35, OSP 1936, poz. 542). Przyjmuje się poza tym, że w razie wniesienia skargi o wznowienie postępowania do sądu niewłaściwego, powinna być ona z urzędu (art. 200 § 1 zdanie pierwsze w związku z art. 406 k.p.c.) przekazana sądowi właściwemu (zob. np. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 8 czerwca 2000 r., I CO 17/00, nie publ., z dnia 31 lipca 2000 r., I CO 1/00, nie publ. lub z dnia 8 sierpnia 2000 r., III CO 7/00, nie publ.).

Formuła art. 405 k.p.c. wskazuje na przyjęcie takiej konstrukcji określania podstaw właściwości sądu do wznowienia postępowania, która polega na funkcjonalnym połączeniu tej właściwości z orzekaniem przez sąd w prawomocnie

zakończonym postępowaniu. W ramach tej konstrukcji właściwość sądu do wznowienia postępowania z przyczyn nieważności i z przyczyny wskazanej w art. 401¹ k.p.c. została uzależniona od tego, który sąd wydał zaskarżone orzeczenie lub też – w wypadku zaskarżenia orzeczeń sądów różnych instancji – który sąd orzekał w instancji wyższej, natomiast właściwość sądu do wznowienia postępowania z przyczyn restytucyjnych od tego, który sąd ostatnio orzekał co do istoty sprawy. Takie określenie podstaw właściwości do wznowienia postępowania nie zmienia jednak faktu, że także w tych wypadkach miarodajne jest przyjęte w kodeksie postępowania cywilnego rozróżnienie właściwości rzeczowej (art. 16 i nast. k.p.c.) i miejscowej (art. 27 i nast. k.p.c.). Oznacza to, że ustalenie na podstawie art. 405 k.p.c. sądu właściwego do wznowienia postępowania obejmuje ustalenie sądu, który jest właściwy do wznowienia postępowania zarówno w aspekcie właściwości miejscowej, jak i rzeczowej.

Inną kwestią jest, że art. 405 k.p.c. określa sposób ustalania sądu właściwego do wznowienia postępowania w taki sposób, że jednocześnie ustalona zostaje właściwość miejscowa sądu, jak i właściwość rzeczowa. Treść tego artykułu pozwala, przy zastosowaniu przewidzianych w nim kryteriów funkcjonalnego powiązania z orzekaniem w prawomocnie zakończonej sprawie, określić w każdej konkretnej sprawie, którego rzędu sąd (pierwszej lub drugiej instancji czy Sąd Najwyższy) jest rzeczowo właściwy do wznowienia postępowania oraz który sąd jest w tym zakresie właściwy miejscowo.

Powstaje problem jakie są następstwa procesowe naruszenia właściwości wyłącznej w zakresie orzekania co do skargi o wznowienie postępowania. Sąd Okręgowy wskazał, że możliwość ewentualnego zastosowania art. 379 pkt 6 k.p.c. budzi wątpliwości, gdyż z ujęcia tego przepisu może wynikać, iż chodzi w nim jedynie o nieważność postępowania będącą następstwem rozpoznania sprawy przez sąd rejonowy z naruszeniem właściwości wyłącznej sądu okręgowego jako sądu pierwszej instancji, określonej w art. 17 pkt 1, 2 i 3, a także w art. 477⁸ § 1, art. 479²⁸, 479³⁶, 479⁴⁶, 479⁵⁷, 479⁶⁸, 544, 567¹ oraz 691¹ k.p.c. Żaden przepis kodeksu postępowania cywilnego nie przewiduje natomiast nieważności postępowania w innych wypadkach naruszenia przez sąd swojej właściwości, np. w razie naruszenia art. 367 § 2 k.p.c., polegającego na rozpoznaniu apelacji od wyroku sądu okręgowego przez ten sam sąd zamiast sądu apelacyjnego, czy też naruszenia art.

405 k.p.c. w konsekwencji rozpoznania skargi o wznowienie postępowania przez sąd okręgowy zamiast sądu apelacyjnego.

Nieważność może dotyczyć postępowania przed sądem pierwszej instancji, sądem drugiej instancji, Sądem Najwyższym, a także postępowania wywołanego wniesieniem nadzwyczajnych środków zaskarżenia, w tym skargi o wznowienie postępowania. Przesłanki nieważności w odniesieniu do każdego z tych postępowań wymienia wyczerpująco art. 379 k.p.c. Takie stanowisko jest ogólnie przyjmowane w orzecznictwie i w piśmiennictwie, jakkolwiek – poza postępowaniem przed sądem pierwszej instancji – nieważność postępowania w pozostałych wypadkach nie została przez ustawodawcę przewidziana wprost. Mimo to nie powinno być w tym zakresie żadnych wątpliwości, albowiem możliwość nieważności innych postępowań, np. postępowania apelacyjnego, wynika ze sformułowań innych przepisów kodeksu postępowania cywilnego dotyczących nieważności postępowania. Przykładowo, art. 398¹³ § 1 k.p.c. nakazuje Sądowi Najwyższemu w związku z rozpoznawaniem skargi kasacyjnej branie z urzędu pod rozwagę nieważności postępowania, a z utrwalonego orzecznictwa Sądu Najwyższego wynika, że przepis ten dotyczy wypadku nieważności postępowania przed sądem drugiej instancji (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 1997 r., I CKN 825/97, OSNC 1998, nr 5, poz. 81). (...)

Z omawianego punktu widzenia charakterystyczna jest także treść art. 405 k.p.c., wskazująca, że do wznowienia postępowania z przyczyn nieważności właściwy jest sąd, który wydał zaskarżone orzeczenie. W tym więc również wypadku ustawodawca pośrednio dopuszcza nieważność postępowania nie tylko przed sądem pierwszej instancji, ale też przed sądem drugiej instancji, a nawet przed Sądem Najwyższym. (...) Analiza przytoczonych unormowań dotyczących nieważności postępowania wskazuje, że treść normatywna art. 379 k.p.c., wbrew sugestiom Sądu Okręgowego, ma walor uniwersalny i nie odnosi się tylko do postępowania przed sądem pierwszej instancji.

W rozważanym wypadku doszło do odrzucenia skargi o wznowienie postępowania przez sąd rejonowy, mimo że sądem właściwym rzeczowo do orzekania w tym przedmiocie – zgodnie z art. 405 zdanie drugie k.p.c. – był sąd okręgowy. Zważywszy, że sąd rejonowy działał jako sąd pierwszej instancji, dopuszczalne było zażalenie na jego postanowienie o odrzuceniu skargi o wznowienie postępowania (art. 394 § 1 k.p.c.), natomiast w toku postępowania

zażaleniowego nie można wyłączyć możliwości zastosowania art. 379 pkt 6 w związku z art. 397 § 2 zdanie pierwsze k.p.c.

Przepis art. 379 pkt 6 k.p.c. stanowi, że nieważność postępowania zachodzi, jeżeli sąd rejonowy orzekł w sprawie, w której sąd okręgowy był właściwy bez względu na wartość przedmiotu sporu. Przepis ten powinien być interpretowany ściśle, jednak jego zastosowanie do postępowania wywołanego skargą o wznowienie wymaga uwzględnienia specyfiki tego postępowania. Jak podkreślono, w postępowaniu tym podstawę ustalenia właściwości sądu wyznacza art. 405 k.p.c., który określa w sposób wyłączny właściwość miejscową i rzeczową przy zastosowaniu kryterium funkcjonalnego powiązania tej właściwości z orzekaniem przez sąd w prawomocnie zakończonym postępowaniu. Właściwość sądu do wznowienia postępowania określana jest zatem bez względu na wartość przedmiotu sporu lub zaskarżenia, gdyż kryterium odwołujące się do tej wartości nie znajduje w tym wypadku w ogóle zastosowania. W efekcie należy uznać, że jeżeli sąd rejonowy orzeknie formalnie lub merytorycznie w sprawie zainicjowanej skargą o wznowienie postępowania, do rozpoznania której właściwy jest sąd okręgowy, postępowanie przed sądem rejonowym dotknięte będzie nieważnością.

Sąd Okręgowy, dostrzegając możliwość nieważności postępowania w związku z postanowieniem Sądu Rejonowego o odrzuceniu skargi o wznowienie postępowania, zwrócił też uwagę na okoliczność, że postanowienie to zostało wydane w składzie jednego sędziego, podczas gdy przy założeniu właściwości sądu okręgowego stosowne orzeczenie powinno zapaść w składzie trzech sędziów. Spostrzeżenie to jest oczywiście trafne, w omawianej sprawie wystąpiła bowiem także nieważność postępowania z względu na sprzeczność składu sądu z przepisami prawa (art. 379 pkt 4 k.p.c.). Stwierdzić jednak należy, że wystąpienie tej przesłanki nieważności było jedynie konsekwencją orzekania przez niewłaściwy sąd.

Z przytoczonych względów Sąd Najwyższy, na podstawie art. 390 § 1 k.p.c., rozstrzygnął zagadnienie prawne, jak w uchwale.